

Anna Latko-Serafińska

Muzeum Narodowe w Krakowie

PRZYDROŻNA KAPLICZKA ECCE HOMO I MATKI BOSKIEJ BOLESNEJ Z MODLNICZKI HISTORIA OBIEKTU, KONSERWACJA I ZABEZPIECZENIE

Rzeźba ludowa jest najstarszą i najlepiej rozwiniętą dziedziną sztuki ludowej. Jej początki sięgają XVI wieku, czyli czasów, kiedy dochodzi do oddzielenia się rzemiosła cechowego od rzemiosła wiejskiego. Niemniej jednak w rzeźbie ludowej dostrzegamy wpływy różnych epok: gotyku, renesansu czy baroku. Tematyka sakralna dominowała w niej aż do końca XIX wieku, a najbardziej rozpowszechnionym miejscem prezentowania rzeźb były kapliczki, w których przedstawiano wizerunek Matki Boskiej, świętych patronów, czy też samego Jezusa Chrystusa¹.

Niewiele informacji o lokalnych rzeźbiarzach przetrwało do dziś. Wiadomo jednak, że wśród twórców ludowych rzeźb monumentalnych działających na terenie Małopolski, byli nie tylko artyści rzemieślnicy pracujący na potrzeby Kościoła, ale również i zwykli chłopcy, samoucy, trudniący się ciesielstwem, stolarstwem czy snycerstwem². W głównej mierze dzieła ludowe tworzyli utalentowani ludzie, pozbawieni jednak odpowiedniego wykształcenia. Brak specjalistycznej wiedzy motywował ich do poszukiwania twórczych rozwiązań i wypracowania nowej formy. Jako rzemieślnicy, którzy byli rzeźbiarzami, twórcami krzyży czy kapliczek, wykonywali swoje prace w sposób poprawny, a czasami wręcz doskonały³.

Zwyczaj stawiania figur i kapliczek w Polsce rozpowszechnił się w końcu XVII wieku, za sprawą duchowieństwa katolickiego, który traktował ich budowę za jeden z najlepszych sposobów pogłębiania i popularyzowania religijności wśród chłopów. W czasach kontrreformacji synod z 1621 roku nakazywał proboszczom, by we wszystkich wsiach należących do ich parafii, przy drogach publicznych „ustawiane były znaki krzyża świętego, po to by pokazać, że pobożni katolicy nie mają nic z heretykami wspólnego”⁴.

¹ A. Mironiuk-Nikolska, *Polska sztuka ludowa*, Warszawa 2010, s. 10.

² A. Kunczyńska-Iracksa, *Krzyże rzeźbione i monolityczne figury drewniane z Małopolski*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 30: 1976, nr 3–4, s. 189.

³ A. Różycki, P. Szczegółów, tekst A. Jackowski, *Pejzaż frasnolowy. Kapliczki i krzyże przydrożne*, Warszawa 2006, s. 9.

⁴ A. Mironiuk-Nikolska, dz. cyt., s. 10; A. Różycki, P. Szczegółów, tekst A. Jackowski, dz. cyt., s. 6; A. Jackowski, *Polska sztuka ludowa*, Warszawa 2002, s. 35.

Krzyże i kapliczki stanowią cenne zabytki sztuki ludowej i architektury. Wiek XIX uznawany jest za „złoty wiek” polskiej sztuki ludowej, powiadano też, że w XIX wieku Polska krzyżami stała. Przyczyn licznych ich powstawania upatrywać możemy w pobudkach religijnych i patriotycznych. W wyniku rozbiorów, od końca XVIII wieku ziemie polskie znajdowały się pod władaniem trzech państw. Polityka zaborców miała znaczący wpływ na życie religijne ludności i zakres tworzenia obiektów kultu, pod postacią krzyży i kapliczek. W krzyżach i kapliczkach upatrywali najgłębsze zagrożenie. W zaborze rosyjskim wydano ukaz zabraniający stawiania i remontowania małej architektury sakralnej, a w samym zaborze pruskim niszczone je w czasach kulturkampfu. W najbardziej tolerancyjnym zaborze austriackim, nie ograniczano fundacji i budowy krzyży i kapliczek, w wyniku czego najwięcej zabytków sakralnych znajduje się na terenach dzisiejszej Małopolski⁵.

W XVII i XVIII wieku kapliczki i figury budowano z inicjatywy duchowieństwa oraz zamożnych rodów szlacheckich. Niewiele wiemy na temat przyczyn fundacji najstarszych obiektów, choćby z powodu braku źródeł pisanych, a w samych kronikach parafialnych nie odnotowywano informacji na temat powstania nowych krzyży czy kapliczek. Dopiero w późniejszych stuleciach, większość obiektów małej architektury sakralnej powstała dzięki fundacjom mieszkańców wsi, w tym rodzin i indywidualnych osób⁶.

Krzyże, kapliczki i figury przydrożne to symbol pobożności ich fundatorów⁷. Ich budowę traktowano jako element umacniający wiarę katolicką⁸. Wznoszono je w podobnych intencjach. Krzyż odwoływał się do ofiary Chrystusa, uświęcał miejsce wiecznego spoczynku. Kapliczka i figura świętego na słupie czy kolumnie odnosiła się do łask uzyskanych za pośrednictwem Matki Boskiej, czy poszczególnych świętych⁹. Figury świętych, które umieszczano na słupach czy kolumnach, stały pojedynczo, natomiast w kapliczkach rzeźby różnych świętych patronów często ze sobą współwystępowały, a niekiedy łączono je z wizerunkiem Matki Boskiej¹⁰. Kapliczki wyróżniały się różnorodnością form. Budowano je z drewna, kamienia oraz cegły i przybierały kształt domku lub świątyni. Najstarsze z nich przetrwały dzięki zastosowaniu trwałego materiału jakim jest kamień. Do ich

⁵ A. Mironiuk-Nikolska, dz. cyt., s. 10–12; A. Różycki, P. Szczegółów, tekst A. Jackowski, dz. cyt., s. 7.

⁶ A. Mironiuk-Nikolska, dz. cyt., s. 20; J. Rożałowska, *Lokalizacja małych obiektów architektury sakralnej oraz motywy ich wznoszenia*, „Literatura Ludowa”, 2005, nr 4–5, s. 77.

⁷ J. Rożałowska, dz. cyt., s. 67.

⁸ A. Mironiuk-Nikolska, dz. cyt., s. 20.

⁹ A. Różycki, P. Szczegółów, tekst A. Jackowski, dz. cyt., s. 6; A. Jackowski, dz. cyt., s. 34.

¹⁰ A. Różycki, P. Szczegółów, tekst A. Jackowski, dz. cyt., s. 6.

budowy wykorzystywano najczęściej łatwy w obróbce piaskowiec, bez trudu dostępny między innymi w Małopolsce. Te, które przetrwały do obecnych czasów, często mają zwietrzałą nieczytelną ikonografię, ale mimo to stanowią świadectwo wielowiekowej tradycji¹¹.

Tadeusz Seweryn, etnograf i jeden z badaczy polskiej sztuki ludowej, który dokumentował kapliczki, napisał o nich w następujący sposób:

W polskich kapliczkach i krzyżach przydrożnych dostrzegamy wysokie wartości artystyczne uprawniające nas do twierdzenia, że żaden z narodów nie stworzył w tej dziedzinie nic piękniejszego, co by różnorodnością i urodą formy harmonizowało lepiej z otaczającą przyrodą. Te wznoszone przy drogach, w polach i na bezludziu arcydzieła sztuki ludowej sprzegły się z charakterem wsi polskiej nierozdzielnie¹².

Tematyka chrystologiczna i maryjna w sztuce ludowej i polskiej religijności zajmowała wyjątkowe miejsce. Najczęściej przedstawiano początek i koniec życia Chrystusa na ziemi, czyli jego Narodzenie i Mękę. Wizerunek cierpiącego i umęczonego Jezusa – Ecce Homo – to motyw wykorzystywany w sztuce chrześcijańskiej, pochodzący z Ewangelii św. Jana (J 19,5), a słowa „Ecce Homo” („Oto Człowiek”) miał wypowiedzieć Piłat wskazując na Chrystusa po biczowaniu. W ikonografii Chrystus przedstawiany jest ze śladami tortur, w koronie cierniowej, w rozdartym purpurowym płaszczu, z trzcina w dłoni. Są to narzędzia Męki Pańskiej (Arma Christi), będące symbolami cierpienia Chrystusa. Natomiast ludowe rzeźbiarskie wyobrażenia Matki Boskiej, ukazywane są najczęściej z nowo narodzonym dzieciątkiem lub jako matkę cierpiącą po śmierci syna. Matka Boska Bolesna płacząca po śmierci swojego dziecka, najczęściej przedstawiana jest w rzeźbie w pozie stojącej z mieczem w sercu, modlącą się. W tle znajduje się krzyż, na którym widnieje włócznia i kij z gąbką, służącą do przemywania ran¹³.

Wizerunek łączący w jednej rzeźbie Matkę Boską Bolesną i Chrystusa Ecce Homo, przedstawiony został w XVIII-wiecznej kamiennej kapliczce, której to dedykowany został niniejszy artykuł. Kapliczce poświęcono wiele uwagi w literaturze przedmiotu na przełomie XIX i XX wieku. Wspominał o niej znany polski etnograf i folklorysta Oskar Kolberg¹⁴. W czasie swych badawczych podróży zwrócił uwagę na figurę, pisząc o niej w następujący sposób:

¹¹ A. Mironiuk-Nikolska, dz. cyt., s. 18–19, 34.

¹² T. Seweryn, *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*, Warszawa 1958, s. 7.

¹³ A. Mironiuk-Nikolska, dz. cyt., s. 35, 37, 48, 51; U. Janicka-Krzywdą, *Patron, atrybut, symbol*, Poznań 1993, s. 68.

¹⁴ O. Kolberg, *Krakowskie*, Cz. 1, Kraków 1976, s. 38 (Dzieła Wszystkie; T. 5); M. Górnisiewicz, *Pasternik – miejsce pogańskiego kultu?*, „Bronowickie Zeszyty Historyczno-Literackie”, Z. 29: 2011, s. 18.

Zaraz za wsią Zabierzowem przy drodze, wśród piaszczystej równiny ku Krakowu, na górze stoi figura o dwóch głowach w przeciwne patrzących strony; jedni powiadają, że to jest Matka Boska i Chrystus, drudzy utrzymują że pogańskich sięga ona czasów, góra ta zowie się Wróżna, a przyległa łąka czarowną. Łące tej jest gatka, że jak skoro przez nią idzie kobieta z mlekiem, a ona ową figurę spojrzy, mleko jej skwaśnieje lub zwarzy się w gotowaniu.

Kilka zdań poświęcił obiektowi Stanisław Tomkowicz¹⁵, konserwator zabytków w latach 1887–1895:

W wysuniętym na północ poza gościniec z Krakowa do Zabierzowa trójkątnym cyplu wsi, graniczącym z Modlniczką i Bronowicami przy górze Pasternik, także „Wróżna góra” zwanej, po północnej stronie gościńca stoi posąg bliźni kamienny, na niewysokim postumencie kamiennym. Posąg jest z jednej sztuki piaskowca i składa się z dwóch postaci plecami zrosniętych, wielkości naturalnej: Chrystus nagi, cierniem koronowany, z żelazną trzcina w ręku. M. Boska w fałdzystej szacie, w piersiach tkwi miecz żelazny. Robota chłopska, ale wpływ rzeźby artystycznej znać w stylizowaniu fałdów i modelowaniu części nagich. Błędy są w proporcjach, w rysunku, w traktowaniu twarzy. Prawdopodobnie zabytek XVIII w. Na postumencie gzemsonym wyryto: „Renovatum 1878”.

Kapliczka należy do grupy przedstawień figuralnych znajdujących się na cokole. Większość tego typu elementów przydrożnej architektury, w których figury świętych miały być widoczne na pierwszym planie, stawiano na czworobocznym cokole, powielając tym samym założenia konstrukcyjne powszechnie znanych kapliczek. Dlatego też pod względem architektonicznym niczym szczególnym się ona nie wyróżniała. To, co charakteryzuje omawianą kapliczkę, to figuralne przedstawienie, niespotykane w rzeźbie kamiennej na terenie Polski. Jest nim podwójna figura, spoczywająca na wysokim postumencie, ukazująca połączone ze sobą plecami postaci Matki Boskiej Bolesnej i ukoronowanego Chrystusa Ubiczowanego. Ustawione są tyłem do siebie na tej samej wysokości (ok. 170 cm), dlatego też posąg nazywano już w XIX wieku bliźnim. Chrystus – obnażony w przepasce i płaszczu narzuconym na ramiona i spiętym na piersiach. Na głowie korona cierniowa, ręce skrupowane. Matka Boska w długiej sukni otulona płaszczem, na głowie welon. Zwyczaj stawiania obu postaci w jednym przedstawieniu, wywodzi się ze sztuki wczesnochrześcijańskiej. W niniejszym przedstawieniu Maryja Matka asystuje Chrystusowi, będąc współuczestniczką jego męki i cierpienia. Ukazana z mieczem przeszywającym serce, jej lewa ręka złożona

¹⁵ S. Tomkowicz, *[Inwentaryzacja zabytków Galicji Zachodniej]*, T. 3, Powiat krakowski [w:] Tekla Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej, T. 2, Kraków 1906, s. 254; M. Rożek, *Mistyczny Kraków*, Kraków 1991, s. 210–211; M. Górniewicz, dz. cyt., s. 17.

*Figura Chrystusa Ecce Homo in situ.
Fot. ze zbiorów Muzeum – Nadwiślański
Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek
Lipowiec*

*Figura Matki Boskiej Bolesnej in situ.
Fot. ze zbiorów MNPEiZL*

na piersi obejmuje metalowe ostrze, prawa ręka rozpostarta. Ten motyw ikonograficzny rzadko występuje w rzeźbie. Według opisu miejscowych ludzi, figura była uzupełniona żelaznym mieczem, tkwiącym w piersiach Maryi i trzciną w rękach Chrystusa. Posąg pochodzi najprawdopodobniej z XVIII wieku, odrestaurowany końcem XIX wieku, o czym świadczy późniejsza już inskrypcja: RESTAURATUM 18 (...), wskazująca na przeprowadzone naprawy czy też konserwację (*renovatum* łac. przywrócone)¹⁶. Data jest trudna do odczytania, ze względu na nieczytelność wyrytego napisu,

¹⁶ B. Miszczyk, *Rząska* [w:] *Monografia Gminy Zabierzów*, red. P. Hapanowicz, S. Piwowarski, Kraków 2009, s. 113; *Powiat krakowski*, oprac. J. Lepiarczyk, Warszawa 1951, s. 6–7 (*Katalog zabytków sztuki w Polsce*, T. 1, *Województwo krakowskie*, z. 6, red. J. Szablowski), s. 26; S. Tomkowicz, dz. cyt., s. 113; M. Górniewicz, dz. cyt., s. 17–18; Wykorzystano niepublikowaną dokumentację z przebiegu prac konserwatorskich wykonaną przez firmę Stan-Art: S. Czech, U. Krawczyk, *Dokumentacja prac konserwatorskich zabytkowej, XVIII wiecznej kapliczki zlokalizowanej w pasie drogowym DK 79, Dz. 965/9 w Modlniczce, gm. Wielka Wieś, Zawadka Brzostowska* 2014, s. 4; Karta ewidencyjna zabytku – Figura Przydrożna Ecce Homo i Matki Boskiej Bolesnej, Kraków 1964; Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec, MNPEiZL 475 – Karta inwentarzowa: Kapliczka przydrożna Ecce Homo i Matka Bolesna, 2015.

Kapliczka in situ – Ecce Homo i Matki Boskiej Bolesnej – złęczone plecami. Fot. ze zbiorów MNPEiZL

Inskrypcja na cokole RESTAURATUM 18 ... Fot. ze zbiorów MNPEiZL

niemniej jednak w wielu źródłach wspominana w rocznym zapisie jako: 1873¹⁷, 1878¹⁸ lub 1883¹⁹.

Począwszy od średniowiecza, najpopularniejszą formą wyrobów kamiennych, związanych z kultem religijnym, były w całej Europie Środkowej figury w postaci kolumn i krzyże pokutne, z których rozwinęły się figury przydrożne. Krzyż, z rozpiętym ciałem Chrystusa, występuje w ludowej rzeźbie kamiennej Europy Środkowej i Zachodniej. W Niemczech już w XV wieku pojawiają się figury przydrożne zdobione płaskorzeźbą o tematyce figuralnej. Dużo krzyży i figur przydrożnych powstało w Austrii w 1 poł. XVIII wieku, gdzie zachowało się około 4 tysięcy zabytków małej architektury sakralnej. W Czechach, oprócz krzyży z wizerunkiem Chrystusa, występują przeważnie kute w kamieniu posągi. Płaskorzeźby spotyka się

¹⁷ Współcześni autorzy, m.in. Michał Górnisiewicz odczytują inskrypcję zapisaną na kapliczce: „Restauratum 1873”.

¹⁸ Stanisław Tomkowicz podaje: „Renovatum 1878”; w Katalogu zabytków sztuki napisano: „odnowiony 1878”.

¹⁹ Marian Kornecki w karcie ewidencyjnej zabytku napisał: „Restauratum 1883”.

raczej na nagrobkach. Na północy Czech, oprócz krzyży z postaciami, częste są rzeźby wieloosobowe, m.in. pożegnanie Chrystusa z Matką Boską. Sporo rzeźb kamiennych w postaci figur przydrożnych z krzyżem lub posągami, znajduje się na Orawie, gdzie od połowy XVIII wieku rozwinęła się dewocyjna rzeźba przydrożna, z cokołami zdobionymi płaskorzeźbami o tematyce figuralnej. W ludowej rzeźbie kamiennej Czech i Słowacji, widoczne są wpływy wzorów charakterystycznych dla baroku i rokoka. Rzeźba prymitywna pojawia się tu rzadziej. Na Węgrzech krzyże i figury przydrożne spotyka się jedynie w okolicach zamieszkałych przez ludność katolicką, gdzie występują ludowe figury kute w kamieniu – posągi świętych i krzyże z wizerunkiem Chrystusa. Nawet w Rumunii zdarzają się kamienne krzyże przydrożne typu łacińskiego, z postacią Ukrzyżowanego Chrystusa²⁰.

Na ziemiach polskich, w XVIII-wiecznej rzeźbie kamiennej dość często występują kompozycje paruosobowe (np. Jezus Chrystus z towarzyszącą Matką Boską lub postaciami świętych – Jana lub Marii Magdaleny). Rzadkie są przykłady, gdy na jednym cokole ustawione są złączone ze sobą plecami dwa posągi, ale m.in. w Kozłowie (gmina Gręboszów), można zobaczyć w jednej bryle kamienia wykuta podwójną statuetkę przedstawiającą świętych: św. Jana Nepomucena i św. Mikołaja²¹. Najczęściej spotykane są pojedyncze posągi lub krzyże, ustawione na postumencie, na którym została wykuta płaskorzeźba przedstawiająca świętych czy Matkę Boską²².

Przeglądając literaturę przedmiotu poświęconą kapliczkom i krzyżom przydrożnym Europy Środkowej²³, nie udało mi się odnaleźć wzorców opisywanej kapliczki Ecce Homo i Matki Boskiej Bolesnej. Niestety, nie zachowały się żadne informacje na temat autora czy fundatora tej pracy. Nieznana jest także przyczyna ani cel wystawienia figury. Podjęte próby odnalezienia paralel zastosowanego przez twórcę, unikatowego modelu ikonograficznego, pozwoliły postawić tezę o szczególnej oryginalności dzieła, w którym zestawiono figury Matki Boskiej Bolesnej i Chrystusa w typie Ecce Homo,

²⁰ R. Reinfuss, *Ludowa rzeźba kamienna w Polsce*, Wrocław 1989, s. 236–238.

²¹ Tamże, s. 195.

²² Tego typu przykłady opisane są w literaturze: T. M. Trajdos, *Przydrożne i cmentarne figury kamienne na Orawie w granicach Polski*, Zubrzyca Górna 2016, s. 89, 99–100, 104, 109–110, 113–114, 128, 135, 154, 155, 170–171, 188–189, 197; J. Michalski, *Szlakiem obiektów sakralnych pogranicza polsko-słowackiego*, Gmina Kościelisko i Miasto Trzostka 2018, s. 40–43, 62–63, 114–115.

²³ D. Tańcula i in., *Kościół, kapliczki, i krzyże przydrożne pogranicza polsko-słowackiego*, Jodłownik, Nižná Polianka, Jodłownik 2021; P. Skubla, *Zvonice, kostoly a kalvárie Slovenska. Morové stĺpy, božie muky, kaplnky, drevené kostolíky*, Bratislava 2015; W. Bedyński, R. Mazur-Hanaj, *The tree, the well and the stone. Sacred places in the cultural space of Central–Eastern Europe*, Warszawa 2011; P. Hájek, *Zděná boží muka v jižních Čechách, České Budějovice* 2009; B. Kužma-Suazo, *Szlak sakralny Kęty–Turzovka. Na tropie przeszłych lat, zapomnianych historii i owianych legendami zabytków*, Kęty 2001.

Przeniesienie kapliczki do Pracowni Konserwatorskiej. Fot. ze zbiorów Stan-Art Stanisław Czech

Odstonięty cokół podczas prowadzonych prac konserwatorskich. Fot. ze zbiorów Stan-Art Stanisław Czech

odwróconych do siebie tyłem. Drugiego przedstawienia tego typu nie ma w całej Polsce.

Przydrożna figura Ecce Homo i Matki Boskiej Bolesnej nie figurowała w aktualnym rejestrze zabytków, jednakże w 1964 roku, dr Marian Kornecki założył jej białą kartę ewidencyjną zabytku z pełnym opisem konserwatorsko-merytorycznym. Początkowo rzeźba usytuowana była na skraju wsi Rząska, na granicy Bronowic Wielkich i Modlniczki, przy ulicy Pasternik. Przeniesiona na skutek modernizacji drogi Kraków–Katowice, po wykonaniu nowego zjazdu, znajdowała się po prawej stronie drogi krajowej nr 79 Kraków–Katowice, jadąc w kierunku Katowic, na wzniesieniu nad skarpą od strony ulicy Podmiejskiej (działka 965/9 w Modlniczce)²⁴. Niestety, z uwagi na przebudowę drogi, została oderwana od swojego naturalnego miejsca powstania.

Podstawą istniejącego w Polsce systemu ochrony zabytków jest ustawa, która zobowiązuje wszystkich zarządców i właścicieli zabytków, a także poszczególne organy władzy publicznej do czynnego udziału w przedsięwzięciach dotyczących działań zapobiegawczych, ochronnych i ratowniczych.

²⁴ B. Miszczyk, dz. cyt., s. 113; S. Czech, U. Krawczyk, dz. cyt., s. 5.

Uzupełnienie brakujących elementów rzeźby.

Fot. ze zbiorów Stan-Art Stanisław Czech

Prace konserwatorskie rzeźby.

Fot. ze zbiorów Stan-Art Stanisław Czech

Odpowiedzialność za opiekę nad zabytkami regulują zapisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2022, poz. 840).

Za sprawą lokalnego działacza na rzecz ochrony i zabezpieczenia zabytku, Michała Górniewiczza, który wraz z dr hab. Kazimierzem Sikorą z Uniwersytetu Jagiellońskiego od lat zabiegał o renowację rzeźby, udało się zainteresować jej losem przedstawicieli Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, będącej właścicielem działki, na której znajdowała się omawiana kapliczka.

Z uwagi na walory estetyczne, historyczne oraz naukowe, 16 maja 2013 roku kapliczka została wpisana do Rejestru Zabytków Województwa Małopolskiego pod numerem B-338/M. GDDKiA została tym samym zobowiązana przez WUOZ w Krakowie do przeprowadzenia prac ratunkowych w pełnym zakresie, wraz z przeniesieniem rzeźby w odpowiednie i bezpieczniejsze miejsce. Decyzję tę uzasadniono niefortunnym usytuowaniem zabytku. Posąg stał bowiem na skraju stromej skarpy, co stwarzało zagrożenie dla stabilności rzeźby, dlatego rozpoczęto szukanie bezpieczniejszego miejsca dla figury. Na zły stan zabytku wpływały również warunki atmosferyczne i nietrwały materiał, z jakiego jest zbudowana. Dyrektor Oddziału GDDKiA Jacek Gryga w październiku 2013 roku zwrócił się oficjalnym

W trakcie prac konserwatorskich. Fot. ze zbiorów Stan-Art Stanisław Czech

Montaż kapliczki w Skansenie w Wygiełzowie. Fot. ze zbiorów Stan-Art Stanisław Czech

pismem do Dyrekcji Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec z zapytaniem, o chęć przyjęcia kamiennej kapliczki. W listopadzie, tego samego roku, Muzeum za sprawą ówczesnego dyrektora dra Marka Grabskiego wyraziło gotowość przyjęcia i umieszczenia na terenie Skansenu w Wygiełzowie zabytkowej kapliczki Ecce Homo. 17 marca 2014 roku została podpisana umowa przejęcia obiektu pomiędzy dyrektorem oddziału GDDKiA – Tomaszem Pałasińskim, a dyrektorem MNPEiZL dr Markiem Grabskim. GDDKiA zobowiązała się przekazać Muzeum na własność kapliczkę Ecce Homo, przeprowadzić we własnym zakresie konserwację i transport na teren Skansenu, wraz z jej posadowieniem. Pozwolenie na prowadzenie prac konserwatorskich

Widok na kapliczkę po montażu. Fot. ze zbiorów Stan-Art Stanisław Czech

*Widok na kapliczkę po montażu w Skansenie.
Fot. ze zbiorów Stan-Art Stanisław Czech*

i restauratorskich przy zabytku, wpisanym do rejestru zabytków, wydał Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków Jan Janczykowski w kwietniu 2014 roku²⁵.

Zgodnie z założeniami konserwatorskimi, ze względu na zły stan zachowania obiektu oraz planowane przeniesienie kapliczki w inne miejsce ekspozycji, podjęto decyzję o demontażu i przetransportowaniu do specjalistycznej pracowni, aby przeprowadzić prace konserwatorskie. Renowację wykonała firma Stan-Art Stanisława Czech z Zawadki Brzosteckiej. Czas trwania prac, z uwzględnieniem procedur administracyjnych, obejmował okres od marca do września 2014 roku. Głównym celem tych zabiegów było ratowanie zabytkowej struktury przed dalszym zniszczeniem, oraz przywrócenie wartości estetycznych uczyniających formę rzeźbiarską. Zakres konserwacji estetycznej obejmował rekonstrukcje form architektonicznych w partiach cokołu i obu postaci. Uzupełnienia w partii

figuralnej dotyczyły odtworzenia pierwotnej formy rzeźbiarskiej, a dokładnie brakującej twarzy, nóg, fragmentów fałd. W miejscach o głębokich ubytkach zastosowano metodę taszlowania, czyli uzupełniania z tego samego rodzaju kamienia. Do rekonstrukcji użyto piaskowca. Prace kamieniarskie dotyczyły również odtworzenia w kamieniu naturalnym czworokątnego podestu i profilowanej podstawy rzeźby, według archiwalnej fotografii obiektu. Szczegółowy program działań konserwatorskich obejmował

²⁵ Numer pozwolenia wydanego przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków (39/14).

Kapliczka Ecce Homo i Matka Boska Bolesna. Fot. ze zbiorów MNPEiZL

również zaprojektowanie i wykonanie zadaszenia wraz z atrybutami ze stali kutej: aureoli, miecza i trzciny Maryi i Chrystusa, wraz z wykonaniem nowego fundamentu pod kapliczkę, w celu posadowienia jej w Skansenie w Wygietzowie. Ostatecznie obiekt wraz z metalowymi atrybutami przywieziono i zamontowano w wyznaczonym miejscu, gdzie podpisano protokół odbioru prac konserwatorskich we wrześniu 2014 roku. W ten sposób,

kapliczka pochodząca z Modlniczki została objęta pełną konserwacją techniczną i estetyczną²⁶.

Po zakończeniu prac konserwatorskich przystąpiono do dalszych działań związanych z przeniesieniem kapliczki z pracowni konserwatorskiej na teren Skansenu. 2 marca 2015 roku GDDKiA oraz MNPEiZL podpisało protokół przekazania obiektu, na mocy którego kapliczka figuralna została dostarczona do Muzeum i posadowiona na fundamencie, przed kościołem z Ryczowa na terenie Skansenu (nr dz. 826). W związku z zakończeniem rekonstrukcji zabytkowej kapliczki i jej docelowym przeniesieniem, wpisano ją do inwentarza Muzeum (Księga Muzealiów Artystyczno-Historycznych) pod numerem MNPE/S 475. Następnie, zgodnie z procedurą, kapliczka Ecce Homo została skreślona z Rejestru Zabytków w maju 2015 roku.

Przydrożną kapliczkę Ecce Homo i Matka Boska Bolesna śmiało uznać można za arcydzieło sztuki ludowej. Posiada zabytkową wartość, jako obiekt pełniący funkcję kultu religijnego i zarazem obiektu muzealnego. Unikatowość zawdzięcza swej ikonografii, dotąd niespotykanej na ziemiach polskich. Dzięki ludziom dobrej woli udało się przeprowadzić prace konserwatorskie, które na wiele lat zapewnią jej bezpieczeństwo, a także dokonać przeniesienia do miejsca, w którym bezpiecznie jest eksponowana.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA DRUKOWANE

- W. Bedyński, R. Mazur-Hanaj, *The tree, the well and the stone. Sacred places in the cultural space of Central-Eastern Europe*, Warszawa 2011
- M. Górniewicz, *Pasternik – miejsce pogańskiego kultu*, „Bronowickie Zeszyty Historyczno-Literackie”, Z. 29: 2011, s. 16–19
- P. Hájek, *Zděná boží muka v jižních Čechách*, České Budějovice 2009
- A. Jackowski, *Polska sztuka ludowa*, Warszawa 2002
- U. Janicka-Krzywda, *Patron, atrybut, symbol*, Poznań 1993
- O. Kolberg, *Krakowskie*, Cz. 1, Kraków 1976 (Dzieła wszystkie; T. 5)
- A. Kunczyńska-Tracka, *Krzyże rzeźbione i monolityczne figury drewniane z Małopolski*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 30: 1976, nr 3–4, s. 181–198
- B. Kuźma-Suazo, *Szlak sakralny Kęty–Turzovka. Na tropie przeszłych lat, zapomnianych historii i owianych legendami zabytków*, Kęty 2001
- J. Michalski, *Szlakiem obiektów sakralnych pogranicza polsko-słowackiego. Gmina Kościelisko i Miasto Tvrdošín*, Kościelisko 2018

---

²⁶ S. Czech, U. Krawczyk, dz. cyt., s. 13–16.

- A. Mironiuk-Nikolska, *Polska sztuka ludowa*, Warszawa 2010
- B. Miszczyk, *Rząska* [w:] *Monografia Gminy Zabierzów*, red. P. Hapanowicz, S. Piwowarski, Kraków 2009, s. 110–113
- Powiat krakowski*, oprac. J. Lepiarczyk, Warszawa 1951 (*Katalog zabytków sztuki w Polsce*, T. 1, *Województwo krakowskie*, z. 6, red. J. Szablowski)
- R. Reinfuss, *Ludowa rzeźba kamienna w Polsce*, Wrocław 1989
- J. Rożałowska, *Lokalizacja małych obiektów architektury sakralnej oraz motywy ich wznoszenia*, „Literatura Ludowa”, 2005, nr 4–5, s. 67–79
- M. Rożek, *Mistyczny Kraków*, Kraków 1991
- A. Różycki, P. Szczegółów, tekst A. Jackowski, *Pejzaż fraszobliwy. Kapliczki i krzyże przydrożne*, Warszawa 2006
- T. Seweryn, *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*, Warszawa 1958
- P. Skubla, *Zvonice, kostoly a kalvárie Slovenska. Morové stĺpy, božie muky, kaplnky, drevené kostolíky*, Bratislava 2015
- D. Tańcula i in., *Kościoty, kapliczki, i krzyże przydrożne pogranicza polsko- słowackiego. Jodłownik, Niżná Polianka*, Jodłownik 2021
- S. Tomkowicz, [Inwentaryzacja zabytków Galicji Zachodniej], T. 3, *Powiat krakowski* [w:] *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, T. 2, Kraków 1906, s. 254
- T. M. Trajdos, *Przydrożne i cmentarne figury kamienne na Orawie w granicach Polski*, Zubrzyca Górna 2016

INNE

- S. Czech, U. Krawczyk, Dokumentacja Prac Konserwatorskich zabytkowej, XVIII wiecznej kapliczki zlokalizowanej w pasie drogowym DK 79, Dz. 965/9 w Modlniczce, gm. Wielka Wieś, Zawadka Brzosteczka 2014 [niepublikowana dokumentacja z przebiegu prac konserwatorskich wykonana przez firmę Stan-Art Stanisław Czech]
- Karta ewidencyjna zabytku – Figura Przydrożna Ecce Homo i Matki Boskiej Bolesnej, Kraków 1964
- Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec, MNPE/S 475 – Karta inwentarzowa: Kapliczka przydrożna Ecce Homo i Matka Bolesna, 2015
- Fotografie pochodzą ze zbiorów Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec (Piotr Bujakiewicz, Marek Grabski) oraz ze zbiorów Stan-Art Stanisława Czecha)

STRESZCZENIE

Kamienna przydrożna kapliczka Ecce Homo i Matka Boska Bolesna z Modlniczki, pochodząca z XVIII wieku, przedstawia niespotykaną dotąd w rzeźbie kamiennej na terenie Polski figurę Matki Boskiej Bolesnej i Chrystusa Ubiczowanego Ecce Homo, gdzie obie postaci są złączone ze sobą plecami. Za sprawą unikatowej ikonografii została wpisana do rejestru zabytków. Przeprowadzona konserwacja przywróciła obiektowi dobry stan techniczny, zapewniający przeniesienie w bezpieczne miejsce na teren Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie, stanowiąc cenny przykład sztuki ludowej.

SŁOWA KLUCZOWE: ECCE HOMO, KAPLICZKA PRZYDROŻNA, MATKA BOSKA BOLESNA

SUMMARY

Anna Latko-Serafińska

THE ROADSIDE SHRINE OF ECCE HOMO AND MOTHER OF THE SORROWS FROM MODLNICZKA. A HISTORY OF THE OBJECT, CONSERVATION AND PROTECTION

The stone roadside shrine of the Ecce Homo and Mother of Sorrows from Modlniczka, dating from the 18th century, features a figure of the Mother of Sorrows and the Scourged Christ Ecce Homo, unprecedented in stone sculpture in Poland, with two figures joined back to back. Due to its unique iconography, it was entered into the register of monuments. The conservation work restored the object to a good technical condition, ensuring its transfer to a safe place on the premises of the Museum – Vistula Ethnography Park in Wygiełzów, constituting a valuable example of folk art.

KEY WORDS: ECCE HOMO, MOTHER OF SORROWS, ROADSIDE SHRINE